

Taisnīga kriminālprocesa norise ārkārtas situācijā

Atslēgvārdi: tiesības uz taisnīgu tiesu, pušu līdztiesība, sacīkstes process

1. Covid-19 infekcijas straujā izplatīšanās un ārkārtas situācijas ieviešana arī Latvijā radījusi virkni izaicinājumu tostarp arī saistībā ar tiesu darbības un krimināllietu iztiesāšanas nepārtrauktības nodrošināšanu. Krimināllietu iztiesāšana pēc būtības ir cieši saistīta ar vispārīgo no tiesībām uz taisnīgu tiesu izrietošajām garantijām uz efektīvu lietas dalībnieku piedalīšanos krimināllietas iztiesāšanā. Lai nodrošinātu minētās tiesības un rastu balansu starp sabiedrības drošību un veselību, lielu nozīmi ieņem veids, kādā ārkārtas situācijas laikā Latvijā tiek noregulēta krimināllietu iztiesāšanas kārtība.

2. Kriminālprocesa norisei un tā rezultātā pieņemtajiem nolēmumiem ir raksturīga visaugstākā ievērojamība pakāpe personu pamattiesībās. Tādēļ par vienu no šī procesa mērķiem tiek izvirzīta taisnīga krimināltiesisko attiecību noregulēšana bez neattaisnotas ievērojamības personu dzīvē. Citstarp kriminālprocesā personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, savas tiesības īsteno taisnīgā tiesā, ievērojot viņu tiesības uz aizstāvību un pušu līdztiesību. Tas nozīmē, ka Kriminālprocesa likums uzliek par pienākumu procesuālo kārtību organizēt tādā veidā, kas liedz neattaisnoti ierobežot kriminālprocesā iesaistītās personas tiesības un nodrošina šo tiesību praktisku un efektīvu īstenošanu.

3. 2020.gada 10.jūnijā spēkā stājās Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likums (turpmāk tekstā – Otrais Covid-19 likums). Ar grozījumiem, kas spēkā stājās 2020.gada 23.decembrī, Otrā Covid-19 likuma 12.panta pirmā daļa tika izteikta jaunā redakcijā, saskaņā ar kuru krimināllietu apelācijas kārtībā var iztiesāt rakstveida procesā arī gadījumos, kas nav minēti Kriminālprocesa likumā. Prokurors vai persona, kuras intereses un tiesības sūdzība vai protests aizskar, var izteikt lūgumu, to pamatojot, lietu izskatīt mutvārdu procesā. Ar norādītajiem grozījumiem Otrais Covid-19 likums tika papildināts tostarp ar 10.1 pantu. Saskaņā ar minētā panta pirmo daļu, ja tiesa atzīst par nepieciešamu lietu iztiesāt tiesas sēdē, epidemioloģiskās drošības mērķu sasniegšanai tiek izmantota videokonference. Pret šādu lēmumu var izteikt iebildumus personas, kuras piedalās administratīvā pārkāpuma procesā tiesā vai kriminālprocesā tiesā, bet citās lietās, ja tam ir objektīvs pamats, iebildumus var izteikt fiziskā persona, kuru nepārstāv advokāts. Savukārt atbilstoši minētā panta ceturtajai daļai lietu izskatīšana mutvārdu procesā klātienē notiek, ja ir iespējams ievērot epidemioloģiskās drošības prasības lietas izskatīšanas laikā un lietas izskatīšanu nav iespējams nodrošināt rakstveidā vai izmantojot videokonferenci.

4. Pēc grozījumiem Otrā Covid-19 likuma 10.1 pantā, kas spēkā stājās 2021.gada 1.aprīlī, šī panta ceturta daļa noteic, ka lietu izskatīšana mutvārdu procesā klātienē notiek, ja lietas izskatīšanu nav iespējams nodrošināt rakstveidā vai izmantojot videokonferenci. Lietu izskatīšana mutvārdu procesā klātienē notiek, pēc iespējas ievērojot epidemioloģiskās drošības prasības lietas izskatīšanas laikā. Tieslietu ministrijas priekšlikumā grozījumi Otrā Covid-19 likuma 10.1 panta ceturtajā daļā skaidroti, norādot, ka tiesības uz taisnīgu tiesu ir nozīmīgas Satversmē garantētās cilvēka tiesības, kuru ierobežošana ir jo rūpīgi pamatojama. Tiesības uz taisnīgu tiesu nav tiešā veidā salīdzināmas ar tiesībām saņemt citu valsts pārvaldes sniegtu pakalpojumu. Līdz ar to, kā tas jau ir noteikts, ne visas epidemioloģiskās drošības prasības ir attiecināmas situācijā, kad lieta izskatāma mutvārdu procesā un pastāv objektīvi iemesli tam, ka lietas izskatīšanu nav iespējams nodrošināt rakstveidā vai izmantojot videokonferenci. Ievērojot minēto, precizēts likuma 10.1 pants, uzsverot, ka, lemjot par lietas izskatīšanu mutvārdu procesā klātienē, vispirms tiek novērtētas iespējas to izskatīt rakstveidā vai izmantojot videokonferenci.

Gadījumā, ja lietas izskatīšanu nav iespējams nodrošināt rakstveidā vai izmantojot videokonferenci, lietu izskata mutvārdu procesā klātienē. Šādā gadījumā lietas izskatīšana notiek pēc iespējas ievērojot epidemioloģiskās drošības prasības lietas izskatīšanas laikā.

5. No kriminālprocesa mērķa un tiesībām uz taisnīgu tiesu izriet, ka apsūdzētās personas efektīva piedalīšanās klātienē lietas iztiesāšanā ir kriminālprocesa pamatu veidojošs elements. Arī direktīvā 2016/343 ir uzsvērts, ka piedalīšanās klātienē lietas iztiesāšanā ir personas tiesības. Atkāpes no šīm tiesībām normālos apstākļos iespējamas vien pēc pašas personas iniciatīvas. Tas nozīmē, ka valstij ir pienākums nodrošināt, ka persona var praktiski un efektīvi īstenot tiesības uz taisnīgu tiesu un taisnīgu procesu un piedalīties krimināllietas iztiesāšanā.

6. Apelācijas instance krimināllietās ir otra instance, kurā lieta tiek izskatīta pēc būtības un lemts par cilvēka likteni. Demokrātiskā un tiesiskā valstī arī pie ārkārtas situācijas un infekcijas slimību izplatīšanās ir ļoti svarīgi nodrošināt, ka personu tiesības uz pieeju tiesai un taisnīgu procesu ir nepieciešams garantēt ar tādiem līdzekļiem, kas ir samērīgi un neatņem minētās tiesības pēc būtības. Tas nozīmē, ka nav iespējams vispirms uzdot jautājumu, vai lietu primāri būs iespējams izskatīt rakstveidā.

7. Valstī esošā situācija ikvienam tiesību piemērotājam uzliek lielu atbildību. Būtu atbalstāma tikai tāda pieeja, kuras mērķis ir arī Kriminālprocesa likumā neminētos gadījumos pēc iespējas nodrošināt krimināllietu iztiesāšanu mutvārdu procesā. Ja epidemioloģiskās drošības prasības nav iespējams ievērot, kā procesuālais līdzeklis lietas iztiesāšanas nodrošināšanai ir videokonferences izmantošana. Ja videokonferenci nav iespējams izmantot, šādā gadījumā lietas izskatīšana rakstveidā būtu kā izņēmuma gadījums.